

HORVÁTH B. ZSOLT

Kézi vezérelt nemzetköziesítés

A Magyar Népköztársaság nemzetközi törekvéseinek hatása a magyar felsőoktatásra az Eötvös Loránd Tudományegyetem példáján

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2023.2.3>

A Magyar Népköztársaság számára az 1960-as évek világpolitikai eseményei jelentős nemzetközi aktivitást tettek lehetővé. A rendszer kereteinek tiszteletben tartásával a vasfüggöny mindkét oldalán évtizedes aktív szerepvállalás indulhatott meg. Az ország erőforrásait figyelembe véve a külkapcsolati törekvések egyik legfontosabb elemévé a kulturális és oktatási kapcsolatok folyamatos bővítése vált, így a hazai felsőoktatás, mely ugyanabban az időszakban extenzív növekedésen ment keresztül,¹ kiemelt szerephez juthatott. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) az egyik legnagyobb hazai intézményként változatos képzési tervével közel kilencven országból fogadott hallgatókat. A kormányzat által szorgalmazott nemzetköziesítés komoly lehetőséget biztosított az intézménynek tágabb nemzetközi tudományos életben is pozíciók kiépítésére, együttműködések létrehozására, a képzés színesítésére, a minőség folyamatos javítására. Különösen értékesekké váltak a tőkés és a fejlődő országokkal

¹ A KSH-adatok alapján egyetemi és nem egyetemi szintű felsőoktatásban tanuló hallgatók száma 1960-ban 44 585, 1965-ben 93 956, 1970-ben 80 536, 1975-ben 107 555 volt. *Oktatás, művelődés 1950–1990*. Statisztikai Kiadó, Budapest, 1982–1992. A felsőoktatás expanziója a 20. század második felében világszintű jelenség, mely a fejlettebb nyugati országokban jelentkezett legerőteljesebben. A kelet-európai országokban az 1970-es évekig hasonló trend figyelhető meg, amit a következő évtizedekben stagnálás követett, részben gazdasági okokból, részben a munkásosztály kiemelt pozíciójának megőrzésétől motiváltan. John W. MEYER–Evan SCHOFER: *The University in Europe and the World: The Twentieth Century Expansion*. *American Sociological Review*, 2005/6. 898–920.

kiépített kapcsolatok. Ezzel egyidejűleg számos olyan problémával is szembesült a beérkező hallgatók oktatása és támogatása, illetve a rendszer merevsége, a finanszírozás elégtelensége kapcsán, melyekre az államszocializmus évtizedeinek végéig sem volt képes kielégítő megoldást találni. A tanulmány levéltári és korabeli sajtóforrások segítségével törekszik ezeket a folyamatokat bemutatni, intézményi szempontból vizsgálva a lehetőségeket, korlátokat és kihívásokat, ezzel bemutatva a politikai törekvések gyakorlati megvalósulását.

A kedvező geopolitikai háttér kialakulása

A Kádár János vezette Magyar Népköztársaság az 1956-os forradalom szovjet leverését és a megtorlásokat követően a nemzetközi politikában páriahelyzetbe került. Az USA hosszú évekig az ENSZ Közgyűlésének napirendjén tartotta az úgynevezett „magyarkérdést”, ami lehetőséget biztosított a magyar kormány és a szovjet beavatkozás ismételt elítélésére. Az elszigeteltség ekkor sem volt teljes, a gazdasági kapcsolatok és részleges amnesztiarendeletek nyomán a belső viszonyok gyorsan normalizálódtak, az igazi áttörést mégis az hozta el, amikor egy magyar–amerikai titkos megállapodás nyomán 1962 decemberében a magyarkérdés lekerült a Közgyűlés napirendjéről, amit a forradalom miatt bebörtönzöttek 1963-as általános amnesztiája követett.² Ez pedig jóval szélesebb lehetőséget nyújtott a magyar intézményeknek, tudósoknak, művészeknek, szakértőknek kapcsolati rendszerük bővítésére, az európai, világ-, elsősorban az ENSZ-szervezeteken belüli aktív munkára. Mindennek a szovjet érdekszférán belül megágyazott a Sztálin halála utáni hruscsovi politikai és kulturális nyitás, amely egyre jobban kiszélesítette a globalizációs folyamatokat, és amelynek magyarországi

² A folyamatról részletesen lásd BÉKÉS Csaba: *Enyhülés és emancipáció: Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991*. Osiris Kiadó, Budapest, 2019.

hatásait is csak részben vetették vissza az 1956-os események.³ Ennek következtében jelentősen megnőtt a magyar tudományos elit, azon belül is az ELTE részvétele a nemzetközi szervezetek munkájában. 1971-ben az egyetem 34 oktatója volt valamely nemzetközi szervezet tagja,⁴ 1977-ben már 100,⁵ 1986-ban pedig már 247 ELTE-s oktató képviselte Magyarországot összesen 235 szervezetben,⁶ nemzetközi kapcsolati hálót és lehetőségeket biztosítva ezzel a magyar tudományos élet tagjai számára.

A globális közösségen belüli magyar szerepvállalás erősödéséhez hozzájárultak az 1950-es évektől felgyorsuló dekolonizációs küzdelmek Afrikában és Ázsiában. Az 1960-as évek elhozták az afrikai államok többségének függetlenségét. Csak az „Afrika évének”⁷ nevezett 1960-ban tizenhét új önálló állam jött létre, huszonnétre növelve ezzel a független államok számát a kontinensen, majd a rá következő évben további tizennyolc ország önállósult. Mivel az USA vezette nyugati szövetségi rendszerben a korábbi gyarmattartók jelen voltak, az új államok jelentős része számára a Szovjetunió és a szocialista blokk országai természetes szövetségesnek számítottak, vagy legalábbis baráti viszony kialakításának lehetőségét kínálták.⁸ A kapcsolatok építésében e versenyhátrányt az USA is felismerte. Békés Csaba rámutat,

³ TAKÁCS Róbert: A magyar kultúra nyitottsága az 1970-es években. *Múltunk*, 2016/4. 26–27.

⁴ Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Bölcsészettudományi Kar, Nemzetközi kapcsolatok (ELTE 8. s.)/1971–1972 – Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nemzetközi Kapcsolatainak Helyzete és Problémái, 1971. I. k. 41. g.

⁵ ELTE 8. s./1973 – Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nemzetközi Kapcsolatainak Fejlesztési Problémái. 1977 (továbbiakban: ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977). I. m. 7.

⁶ Ezek a tagságok főleg egyéniéek voltak, kollektív, intézményi tagság ritka. Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Rektori Hivatal, Rektori Hivatal iratai (ELTE 1. c)/1987 – Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nemzetközi Kapcsolatairól szóló jelentés. 1986. I. k. 41.

⁷ A kifejezés már 1960 februárjában elterjedt a közelgő dekolonizációs hullámra reflektálva. Katherine EVERETT –Emily HARDICK–Johnson DAMARIUS: *The Year of Africa*. Forrás: <https://origins.osu.edu/article/year-of-africa-1960-rumba-pan-africanism-Kariba> (Letöltve: 2023. 08. 13.).

⁸ Itt elsősorban azokra az országokra érdemes gondolni, amelyek a két erőközpont között lavírozva igyekeztek kedvező pozíciót elérni, mint az el nem kötelezett országok tagjai.

hogy a magyarkérdés évekig napirenden tartása is valójában az amerikai politika céljait szolgálta: a magyar forradalom leverése Moszkva „valódi” szándékainak bizonyítéka volt.⁹ A szovjet gazdasági és diplomáciai terjeszkedés több esetben sikerrel járt, aminek jelentősége nemcsak abban rejlett, hogy az ENSZ-közgyűlésen a szocialista államok által képviselt ügyek mögé könnyebb lett az országok többségét felsorakoztatni, de abban is, hogy lehetőség nyílt diplomáciai, gazdasági, oktatási, kulturális kapcsolatok kiépítésére. E lehetőség kiaknázására jött létre Magyarországon 1962-ben a TESCO (Nemzetközi Műszaki és Tudományos Együttműködési Iroda), amely a technikai transzferek és a tudásátadás érdekében szervezte magyar szakemberek kiutazását szerte a világban. Ugyan a várt gazdasági haszon kevésbé realizálódott, azonban Lengyel István, a TESCO volt vezérigazgató-helyettese szerint még 1994-ben is olyan kapcsolatrendszerrel rendelkezett Magyarország ezeknek a programoknak köszönhetően, amelyért „bármely fejlett ipari ország hajlandó lenne dollármilliókat áldozni”.¹⁰

A gyarmatosítók elleni küzdelem Afrika mellett Ázsiában is kibontakozott, melynek legismertebb állomása az 1965-től – a francia hatalom elleni 1954-es észak-vietnámi győzelem kivívását követően – ismételten kibontakozó indokínai háború volt. A vietnámi harcok lehetőséget biztosítottak a szocialista országok számára a különböző békekonferenciákon, ENSZ-üléseken, kommunikációs csatornákon az egyre kevésbé védhető amerikai intervenció számonkérésére, ezzel együtt jelentős segílyt és új-jáépítési támogatásokat biztosítottak a Vietnámi Demokratikus Köztársaság, az amerikaiak ellen Dél-Vietnámban harcolók, később pedig a Vietnámi Szocialista Köztársaság számára. Mivel a háború elhúzódásában sem a Szovjetunió, sem az USA nem volt érdekelt, Magyarország számára ez lehetőséget biztosított, bár korlátozottan,¹¹ közvetítői szerep betöltésére is.

⁹ BÉKES Csaba: I. m. 166.

¹⁰ HARGITAI Miklós: Piac lehet a barátságból. *Népszabadság*, 1994. május 13.

¹¹ SZÓKE Zoltán: Magyarország és a Vietnámi Háború, 1962–1975. *Századok*, 2010/1. 47–97.

A szoros kapcsolat Vietnámmal – már csak a távolság miatt is – anyagi értelemben kevés kézzelfogható eredménnyel járt,¹² azonban ez a kapcsolatok jellegéből is adódott, hiszen a szocialista országok meg akarták mutatni, hogy a segítségnyújtás nálunk „valódi” szolidaritásra épül, és nem további „kizsákmányolásra”, mint – állításuk szerint – a nyugati programok esetében. A valós érdekek természetesen itt is megjelentek, azonban alapvetően a fentiek befolyásolták azok intenzitását.¹³

A magyarok afrikai és ázsiai szerepvállalása a felsőoktatás számára is lehetőséget biztosított, hiszen a hallgatói csereprogramok segítségével a gyenge vagy nem létező felsőoktatási hagyományokkal rendelkező országok szakembereinek és vezetőinek képzése jelentős részben a szocialista országokban, így részben Magyarországon mehetett végbe. Másfelől a magyar oktatóknak, kutatóknak lehetősége nyílt a partnerországok megismerésére és az újjáépítésben való részvételre.

A hidegháborús küzdelmek egy új szakaszát hozta el tehát az 1953 után a nagyhatalmak között szembenállásuk ellenére is meginduló kooperáció, valamint az afrikai és ázsiai „hadszínter” megerősödése, amelyben a fegyveres szerepvállalás mellett a gazdasági kapcsolatok – leginkább támogatások formájában – és az elit, valamint a közvélemény megnyerését célzó oktatási és kulturális kapcsolatok váltak hangsúlyossá. Ez utóbbira alkalmazta Christopher Lasch a „kulturális hidegháború” kifejezést.¹⁴

A hazai felsőoktatás és az ELTE szerepe

A magyar felsőoktatás, a tudományos világ és az államapparátus más-más célokkal, de egyaránt érdekelté vált a

¹² A legfőbb behozatali termékek sorában megjelennek az ingek, illetve egyes nyersanyagok, többek között a kaucsuk, a kávé, a fahéj, a tea, a juta, a márvány, a gránit.

¹³ Ennek gyakorlati megvalósulásához az NDK és az NSZK példáján lásd Brigitte H. SCHULZ: *Development Policy in the Cold war Eras: The Two Germanities and Sub-Saharan Africa, 1960–1985*. LIT, Münster, 1995.

¹⁴ Christopher LASH: *The Agony of the American Left*. Alfred A. Knopf, New York, 1969.

nemzetköziesítés¹⁵ fejlesztésében. Az országok közötti kapcsolatban a meggyőzésre, a jó hírnév kialakítására, a csábításra épülő eszközöket Joseph Nye Jr. „soft power” néven foglalta össze.¹⁶ A fogalom ugyan modern, de ennek tudatos alkalmazása az államok külpolitikájának mindig is részét képezte. Az oktatási szektor pedig még olyan helyeken is komoly sikereket képes elérni, ahol az ideológiai különbségek vagy épp az eltérő kultúrkörnyezetből adódó értelmezési nehézségek miatt a kulturális termékek többsége¹⁷ vagy a divatos árucikkek csak nehezkesen találtak utat. Az edukáció legtöbb témaköre az egyetemesen elismert és fejleszteni kívánt ügyekre koncentrál, ezért az ezekre épülő tudástranszfer a nemzetközi kapcsolatok alacsony fokán is támogatható törekvés. Ezen ügyek mentén alacsony kockázattal épülhettek együttműködések, így válhatott az országhatáron átnyúló megállapodások elmaradhatatlan részévé az oktatási kapcsolatok fejlesztése. Míg a kockázat alacsony, az elérhető haszon annál jelentősebb, hiszen az oktatási kapcsolatokon keresztül a leendő vagy jelenlegi tudományos, kulturális, politikai és gazdasági elitben kötődés alakulhat ki az oktatás egykori helyszínén, amely kedvező esetben a kapcsolatok kölcsönös fejlesztését segíti. Főleg a teljes idejű képzéses tanulmányok esetében, amikor az évek során, lassan, számos személyes ismeretség nyomán évtizedekre szóló kapcsolati hálók formálódhatnak. Bár alapvetően alacsony rizikóról beszélünk, de annak

¹⁵ Nemzetköziesítésen a korszakban a nemzetközi hallgatók fogadását és a nemzetközi kapcsolatok, mobilitások fejlesztését értem. A számukra nyújtott előkészítő után elvárt volt a magyar nyelv használata mind a tanulmányokban, mind a hétköznapi életben. A mai magyar felsőoktatásban a kifejezés jelentés-tartalma már kibővült, miután alapvető elemévé vált az oktatás, az információk és a szolgáltatások világnyelveken, de legalább angolul elérhetővé tétele, az interkulturális kompetenciák beépítése a szolgáltatások minden szintjén.

¹⁶ Joseph S. NYE JR.: *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. PublicAffairs, New York, 2005.

¹⁷ Kivételt képeznek ez alól az olyan univerzálisabbnak tartott kulturális termékek, mint a komolyzene, melyek komoly ismertségre tettek szert, amit jól illusztrál a tanulmányban az ELTE Bartók Béla Egyetemi Énekkar sikere, vagy olyan egyedi esetek, mint a magyar irodalmi alkotások elterjedése Vietnámban. Lásd TRAN Dinh Kiem: Hátizsákjukban Petőfi-kötet lapult. A magyar irodalom Vietnámban. *Ezredvég*, 1995/9. 81–82.

veszélye – legalábbis a politikai szándékok szintjén – jelentősen emelkedhet a világrendszerek közötti mobilitás során, amikor a tevékenység hosszú távú titkos céljává az uralkodó rezsimek megdöntése válik a hidegháborús környezetben.¹⁸ Bár ezek a hátsó szándékok valóban jelen voltak, végül a pozitív viszonyrendszerek kialakulása bizonyult döntőnek. Az országhoz való kötődés építésében Magyarország ráadásul kedvező helyzetben is volt, hiszen a kádári konszolidáció eredményei – a szocialista blokkon belüli viszonylag magas életszínvonal és személyes szabadság – kapcsán közkedvelt célállomássá vált a vasfüggöny mindkét oldaláról, így a résztvevők hazatérve Magyarország jó hírét tudták terjeszteni, miközben ittlétük alatt mi is számos információval gazdagodtunk a kibocsátó országokról.¹⁹

A magyar tudományos élet rá volt, és rá is van szorulva a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésére, a folyamatos kutatóutakra, nemzetközi konferenciákra, melyekre a hidegháborús viszonyok ellenére fennálló együttműködési lehetőségek biztosították az alapot. Az internacionális érintkezési lehetőségek hozzáférést engedtek a gazdaság fejlesztéséhez nélkülözhetetlen ismeretekhez, technológiákhoz és eljárásokhoz, továbbá hozzájárultak a magyar oktatás színvonalának emeléséhez az egyetemes tudáson, módszertani technikákon, legújabb eredmények megismerésén keresztül szerte a világból. A vasfüggöny mentén egymástól hermetikusan elzárkózó rendszerek esetén mindez lehetetlen lett

¹⁸ Lásd Frances Stonor SAUNDERS: *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters*. The New Press, New York–London, 2013; Christopher LASH: I. m.

¹⁹ Erre a kontextusra játszik rá a korabeli vicc is:

Brezsnyev, Kádár és Nixon repülőgépen utaznak. A gép lezuhan a kannibálok földjén, de ők életben maradnak. Elindulnak hát a sűrűben, mígnem elfogják őket a kannibálok.

- Te ki vagy? – kérdi Brezsnyevet a főnök.

- Én vagyok a Szovjet Kommunista Párt első titkára.

- Vigyétek! – kiált a törzsfőnök. – Jó lesz pörköltnek.

- És te ki vagy? – kérdik Nixont.

- Én vagyok az USA elnöke.

- Vigyétek! – jön a válasz. – Jó lesz gulyásnak!

- És te? – kérdezik Kádárt. – Én vagyok Magyarország vezetője.

- Nahát, ez fantasztikus! – ugrik fel a törzsfőnök – A fiam ott tanul az egyik egyetemen. Meghívlak vacsorára. Mit kérsz? Pörköltet vagy gulyást?

volna. A kapcsolatok rendszerszintű elemzésekor Péteri György „nejlonfüggőnyként” írta le a valós állapotot, vagyis olyanként, amelyben érvényesülnek ugyan különböző korlátozások, de azok nem képeznek áthatolhatatlan akadályt, rajta keresztül emberek, tudás, kultúra, sőt áruk és szolgáltatások is át-átáramlottak.²⁰ Ez a korlátozott, de a mindennapokban igenis jelen lévő Nyugat és Kelet közötti kapcsolat Magyarországot is jellemezte, a Kádár-rendszerben a szocialista blokkon kívüli utazás egyre inkább valósággá vált.²¹ Egy másfajta, valós „vasfüggőnyt” a magyar tudományos élet köré nem a kapcsolatok hiánya, sokkal inkább a saját nyelvünk emelt, és részben emeli ma is. Közepes lakosságú, egyedi nyelvű országgént a magyar tudományos eredmények nagy része anyanyelven íródik, így azok a világ többi részé számára láthatatlanok maradnak, tehát az ország nyelvileg elszigetelt.²² A külföldi személyes jelenlét és a nemzetközi publikációs lehetőségek Magyarország esetében ezért is kiemelt jelentőséggel bírtak, hiszen a hazai tudást közvetítették. A külföldi utazásokon részt vevő oktatóknak adatott meg a lehetőség, hogy a nemzetközi tudományos hálózat részévé váljanak, eredményeiket idegen nyelven, külföldi publikációs fórumokon közölhessék, ezáltal a tudástranszfert kétirányúvá teyék, a hazai tudományos eredményeket világszinten ismertessék, akár alkalmazzák. A magyarországi eredmények terjedése, a nemzetközi projektekben való részvétel visszacsatoló erővel is bírt, a gazdasági és az

²⁰ A „nejlon” a hidegháborús feszültségek növekedésével, illetve csökkenésével lett egyre „szilárdabb” vagy „puhább”, viszont bizonyos áttetszőség végig fenn állt. György PÉTERI: Nylon Curtain – Transnational And Transsystemic Tendencies In The Cultural Life Of State-Socialist Russia And East-Central Europe. *Slavonica*, 2004/2. 113–123.
DOI: <https://doi.org/10.1179/sla.2004.10.2.113>

²¹ Lásd BENCSIK Péter: A szabad mozgás korlátozása az ötvenes években és az 1956-os forradalom előtti utazási reformok. *Betekintő*, 2011/1. Forrás: https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_1_bencsik.pdf (Letöltve: 2023. 08. 14.) SOMLAI Katalin: Ösztöndíjjal Nyugatra a hatvanas években. Az Országos Ösztöndíj Tanács felállítása. In: TISCHLER János (szerk.): *Évkönyv XVI. Kádárizmus: mélyfúrások*. Budapest, 1956-os Intézet, 2009. 273–314.

²² Péteri György gondolata a 2019 tavaszán az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola, Modernkori Magyarország Doktori Program meghívására tartott beszélgetésen.

akadémiai világ percepcióját is formálta a szocialista országokban folyó kutatások minőségéről, a tudósok felkészültségéről, rátermettségéről, ezzel is betekintést engedve a „vasfüggönyön túli” világba.

A sokrétű érdeklődéssel és szereppel természetesen a felsőoktatási intézmények is tisztában voltak, ahogy ez az ELTE-beszámoló következő gondolatából is kitűnik: „Mindenki, aki az Egyetem részéről nemzetközi kapcsolatokban tevékenységet fejt ki, az országot is képviseli, és minden, amit így tesz az Egyetem társadalmi-politikai funkciójának is része.”²³

Az ELTE szerepe

A hazai felsőoktatás köteles volt az ország nemzetközi törekvéseit támogatni, de egyúttal érdekelt is volt ebben. Az 1950-es évek hullámszáma után az 1960-as évekre a hallgatói létszámok jelentősen megemelkedtek. Az évtized közepéig extenzív, második felében intenzív növekedés figyelhető meg. A KSH statisztikái alapján országosan 1960–1965 között a hallgatói létszámok közel 45 000-ről 94 000-re nőttek, ezen belül az egyetemi képzésen részt vettek száma is meredeken emelkedett, kevesebb mint 33 000-ről, 52 000-re.²⁴ Ebből a jelentős létszámból pedig az ELTE hasította ki az egyik legnagyobb szeletet közel 9000 hallgatóval, melyből több mint 5000 fő nappali tagozaton tanult.²⁵ A nagy hallgatói létszám mellett a változatos képzési portfóliója is alkalmassá tette az egyetemet, hogy a Kádár-korszak egészében fontos eleme maradjon a nemzetközi kapcsolatok építésének.

Az ELTE a hallgatói expanziót az 1957-re kialakult – s gyakorlatilag a rendszerváltásig változatlan – egyetemi struktúrával fogadta.²⁶ Az intézményt három kar alkotta egymáshoz közeli loká-

²³ ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977. I. m. 12.

²⁴ *Oktatás, művelődés 1950–1990*. I. m.

²⁵ Uo.

²⁶ 1953-ban a BTK feloszlott Történelemtudományi Karra és Nyelv-irodalomtudományi Karra. Az egység 1957-ben állt helyre. SINKOVICS

ciókon. A Piarista közben a Bölcsészettudományi Kar, a Múzeum körúton a Természettudományi kar, az Egyetem téren pedig az Állam- és Jogtudományi Kar helyezkedett el. Ha a három karból álló intézmény felépítése nem is, de a tanterv és a tanulmányi rend folyamatosan alakult az igényeknek megfelelően.²⁷

A hatvanas években tehát, ahogy az a teljes felsőoktatásban, az ELTE hallgatói és oktatói létszáma is megemelkedett, ezzel együtt a külföldi hallgatók létszáma is korábban nem látott szintre növekedett. A magyar külpolitika sorra kötötte a szocialista országok mellett a fejlődő országok képviselőivel a diplomáciai, gazdasági és kulturális szerződéseket, amelyek szinte kivétel nélkül tartalmaztak – legtöbbször hallgatói mobilitásra vonatkozó – oktatási elemet. Az 1970-es évek közepén már országosan 2-3000 külföldi tanult a magyar felsőoktatási intézményekben. Az ELTE-re érkező 200–400 hallgató aránya az 1970-es években meghaladta az ott tanulók 5%-át, sőt az 1975/1976-os tanévben a 7%-ot is elérte. Vagyis az országban tanuló összes külföldi 10-15%-a az ELTE-re iratkozott be.²⁸ A létszámadatokat kicsit tovább elemezve megállapítható, hogy a hallgatói tömeg lényegében a bölcsész- és a természettudományi karok között oszlott meg, és közel kilencven országból érkeztek az egyetemre. Az európai szocialista blokk országai mellett a távolabbi szocialista országok²⁹ és a fejlődő világ hallgatói is nagy számban voltak jelen. Különösen érdekes a vietnámi hallgatók helyzete, akik a hatvanas évek végétől a hetvenes évek végéig a legnagyobb nemzetközi hallgatói közösséget képviselték hazánkban,³⁰ így az ELTE-n be-

István–BALOGH Sándor–HORVÁTH Pál–ERDEY-GRÜZ Tibor: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–70. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1972. I. k. 414–420.*

²⁷ Például 1967 januárjától a képzési idő negyről öt évre nőtt.

²⁸ Ők csak a teljes képzésen részt vett hallgatók. A rövidebb tanulmányutakon, KISZ-programokon részt vevők ebben a számban nincsenek benne. Az ELTE oktatási statisztikái 1963/64–1984/85. Eötvös Loránd Tudományegyetem.

²⁹ Értsd: Kuba, Mongólia, Vietnám.

³⁰ Több mint háromezer vietnámi hallgató tanult ebben az időszakban hazánkban, egyes években a nyolcszáz főt is megközelítette a számuk. DÉRİ Miklósné: Külföldi hallgatók Magyarországon. *Felsőoktatási Szemle*, 1972/11. 694.

lül is.³¹ Körükben, bár csekély számmal, megjelentek a statisztikákban dél-vietnámiként azonosított hallgatók már 1969-ben, mivel a többi szocialista állammal együtt Magyarország is elismerte az 1968-as Tet-offenzíva³² után a Vietnámi Köztársaságból kiszakadó területeken létrejött ideiglenes kormányt,³³ így a támogatások részeként hallgatókat is fogadtunk e térségből.

Főként az 1970-es évektől, bár alacsony számmal, folyamatosan jelen voltak nyugati országokból érkezők is. E csoporton belül az első években kifejezetten izgalmas az USA-ból érkezett hallgatók helyzete, akik körében többségében magyar csengésű nevekkel találkozunk. Vélhetően 1956-ban vagy korábban kivándorlók gyermekei, akik számára a tartózkodási jogalapot az 1961-es „Emigrált magyarok gyermekeire hozott minisztertanácsi határozat” teremtette meg.³⁴ Ez a kádári emigrációs politikában beállt változást jelezte már, amely komoly mérőföldkövének tekinthető az 1970-ben, a Magyarok Világszövetsége szervezeti keretében rendezett I. Anyanyelvi Konferencia, amely életre hívta a sárospataki nyári kollégiumot, a balatoni és a Duna menti nyelvművelő táborokat, ahol magyar származású fiatalok fejleszthették nyelvtudásukat, ismerkedhettek a magyar kultúrával.³⁵

A nyugati országokból érkező hallgatók megjelenése olykor meglepő hétköznapi következményekkel járt. N. Zsuzsa, egy

³¹ 1967–1973 között a vietnámi hallgatók száma volt a legmagasabb, de az egész Kádár-korszakban is a legnagyobb létszámú csoportok egyikét alkották. Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Az ELTE oktatási statisztikái 1963/64–1984/85. Eötvös Loránd Tudományegyetem.

³² 1968-ban az észak-vietnámi és északbarát csapatok meglepetésszerű támadást hajtottak végre a nagyobb dél-vietnámi városok ellen.

³³ A Dél-Vietnámi Köztársaság Ideiglenes Forradalmi Kormányzata, amely 1969-től Észak- és Dél-Vietnám 1976-os egyesítéséig létezett. Nagykövetsége is nyílt Budapesten a Népstadion (mai Stefánia) út 111.-ben.

³⁴ Fogadási jogcím az Emigrált magyarok gyermekeire hozott MT határozat /MT 2148/1956./IX.1./ volt, ez alapján 1961-ben az USA-ból két fő, Franciaországból és az Egyesült Királyságból egy-egy fő tanult Magyarországon. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-A-83-b 2-00266/a/VIII/OT/1961 – Előterjesztés szakemberek külföldi képzésének és továbbképzésének, valamint külföldiek Magyarországon történő képzésének irányelvei és rendszere tárgyában. 4. számú melléklet 2. oldal.

³⁵ RANDÉ Jenő: Magyarok külföldön: A Magyarok Világszövetsége. *Külpolitika*, 1987/5. 123.

Amerikából érkezett hallgató 1973-ban már ösztöndíjban és kollégiumi lakhatásban is részesült! A helyzet szokatlanságának ékes bizonyítéka, amikor a hallgató a negyedik évében ruha- és tanszersegélyt szeretett volna igénybe venni, arra hivatkozva, hogy ezt nem tiltja a jogszabály. Az Oktatási Minisztérium rövid válaszát a boríték őrizte meg: „Nem Kaphat”. „Miért??” „O. M. válasza: Csak!” [kétszer aláhúzva].³⁶

Az egyre jelentősebb külföldi hallgatói létszámmal az ELTE esetében a Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, illetve a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága foglalkozott. A tudományos és nemzetközi munka koordinálására az 1970-es évek végétől az ELTE karain belül dékánhelyettesi pozíciók is létrejöttek.³⁷ A nyelv szakokat leszámítva a képzés magyar nyelven zajlott, ezért a hallgatók tanulmányaik megkezdése előtt egyéves nyelvi felkészítőt vettek részt, leggyakrabban a Nemzetközi Előkészítő Intézet szervezésében.³⁸ A szaknyelv oktatása, illetve az egyetemi nyelvoktatás az ELTE-nek, azon belül is a BTK-n a Magyar Nyelvi Lektorátusnak is jelentős szerepet biztosított, mely az 1970-es évekre már harminchét magyarországi felsőoktatási intézménynek nyújtott nyelvtanítási – elsősorban szaknyelvoktatási – szolgáltatásokat.³⁹

Az ösztöndíjas külföldiek többségét kollégiumokban szállásolták el, ami azonban az elérhető helyek szűkössége és a kulturá-

³⁶ ELTE 8.t/1975 – 1978. 1100 – Külföldi hallgatókkal kapcsolatos levelezés 1977. január 1-től 1979. december 31-ig.

³⁷ ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977. I. m. 51. A beszámolóban megfogalmazott javaslatot megelőzte, hogy 1975-től a TTK létrehozta a külügyi kapcsolatokért felelős dékánhelyettesi pozíciót, melyet Brájer László töltött be. A rá következő években a BTK, majd az ÁJK is követte a gyakorlatot. A Természettudományi Kar és a külföldi egyetemek. *Egyetemi Lapok*, 1977. október 29.

³⁸ Elődje a Pakh Den Aj Kollégium volt az 1950-es években, amely koreaiakat fogadott, számukra szállást és nyelvtanulási lehetőséget biztosított. A Külföldi Ösztöndíjasok Egyetemi Előkészítő Intézete 1962-ben a Művelődési Minisztérium közvetlen felügyelete alatt indította a magyar nyelv oktatását, később az ELTE Nemzetközi Előkészítő Kollégiuma nevet kapta 1967-es önállósodásáig, amikor Nemzetközi Előkészítő Intézet lett. NYÍRI Tamásné: A NEI – Kodolányi János Intézet vázlatos története. *Intézeti Szemle*, 1996/1. 5– 12.

³⁹ Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Tanácsának ülései (HU ELTEL) 8.a.67. – Jegyzőkönyv az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1973. október 25-én tartott tanácsülésről. I. k. 34.

lis különbségek miatt folyamatos konfliktusok forrásává vált.⁴⁰ A helyzet tarthatatlanságát mutatja, hogy az 1966-os bázisévhez képest 4,6%-ról 38,4%-ra nőtt a bölcsész kollégisták körében a külföldiek aránya, ami miatt nyolc arra jogosult elsőéves magyar hallgató számára november végéig sem tudott lakhatást biztosítani az egyetem.⁴¹ Ugyan 1952-től a fővárosi diákszállók, a Bolyai utcai, a Rákóczi úti, a Ráday utcai diákszállók és a Ménesi úti két diákotthon az ELTE kezelésébe kerültek, ezeken belül folyamatos helyhiánnyal küzdött a külföldiek kötelező elszállásolása miatt az intézmény. A helyzeten némileg javított az 1969-ben átadott Budaörsi úti kollégium, a probléma azonban végig megmaradt.

Megélénkülő mobilitás

A külföldről érkező hallgatók csak a mobilitás egyik típusát jelentették, legalább ekkora jelentősége volt az egyetemi hallgatói és főként az oktatói állomány hosszabb-rövidebb utazásainak. Ezen a téren a mobilitás megélénkülésében komoly szerepet játszott az 1960-as évektől különféle nemzetközi szervezetekben vállalt magyar képviselet. Az egyetemi oktatók számára az UNESCO, az UNDP,⁴² a NAÜ,⁴³ valamint más tudományos testületek és magánalapítványok⁴⁴ folyamatos konferencia- és ösztöndíj-lehetőségeket biztosítottak, amelyek keretében az utazás konkrét célja lehetett külföldi oktatói tevékenység vagy ép-

⁴⁰ „Voltak olyan problémák is, hogy a belső rendet egyesek nem akarták magukra nézve elfogadni de tudomásul kellett venniük, hogy e nélkül nincs kollégiumi élet.” HU-ELTEL-8.a – Az ELTE Bölcsészettudományi Karának ülései. A külföldi hallgatók helyzete karunkon. 1973. október 18.

⁴¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, Bölcsészettudományi Kar, Külföldi hallgatók ügyei (ELTE 8. t.)/ 1100/1977 – Galántai József dékánhelyettes levele az Oktatási Minisztériumba. 1977. november 18.

⁴² ENSZ Fejlesztési Programja – United Nations Development Programme.

⁴³ Nemzetközi Atomenergiai Ügynökség – International Atomic Energy Agency.

⁴⁴ Az Egyesült Államokba az 1964 és 1969 között a Ford Alapítvány biztosított hosszabb, akár éves ösztöndíj-lehetőséget. Ingeborg STENSRUD: *Europe not taken for granted: The Ford Foundations's exchange programs in Eastern Europe in the 1950s and '60s*. NTSU 2018. 124–142.

pen szakértői munka. Magyar oldalról pedig a TESCO, illetve a Kulturális Kapcsolatok Intézete által kiírt ösztöndíjak biztosítottak lehetőséget tudományos és gazdasági vállalkozásokban részt venni a világ számos pontján. A mobilitási lehetőségek megsokszorozódása azonban számos esetben nem ezeknek a programoknak a keretében, hanem meghíváson alapuló, egyéniileg szervezett, jellemzően az államközi kapcsolatokon kívül eső, külföldi pályázattal megtámogatott, magánszervezésű utazás formájában valósult meg,⁴⁵ melyek elsősorban a kapitalista országokba irányultak. A nyugati utazások, főleg a megnövekedett számú magánszervezésűek nagyobb kontrollra készítették az államot, ezért 1968-ban megalakult az Országos Ösztöndíj Tanács, amely minden nyugati országba irányuló mobilitás – időtartamra tekintet nélkül – engedélyezését végezte.⁴⁶

Az ELTE oktatói és hallgatói – akárcsak más magyar tudományos intézmények dolgozói és diákjai – már az 1960-as évektől a vasfüggöny mindkét oldalára utazhattak.⁴⁷ Nyugati országokba főleg konferenciákra, míg a szocialista országokban elsősorban hosszabb kutató, oktató vagy tanulmányi utakon vettek részt, ritkábban a fejlődő országokba is eljutottak.⁴⁸ A kapcsolatok bővülése hozzásegítette az ELTE-t és a többi hazai egyetemet, hogy különféle folyóirat- és könyvcseres-megállapodások révén frissítse állományát, hozzájusson a legújabb szakirodalomhoz, kulturális alkotásokhoz.⁴⁹ A kölcsönös utak mind gyakrabban eredményeztek intézményközi egyezményeket. Az ELTE 1963. november 29-én kötött megállapodást a belga Liège-i Egyetemmel. Az esemény

⁴⁵ SOMLAI Katalin: I. m. 308.

⁴⁶ Uo. 309.

⁴⁷ Például 1977-ben az egyetemről 1603 fő utazott külföldre. 1127 szocialista, 476 tőkés országba. ELTE 8.s/1973 – Jelentés az ELTE 1977. évi nemzetközi kapcsolatairól. I. k. 4

⁴⁸ ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977. I. m. 13–14.

⁴⁹ Ezek a könyvcsererekciók az egyetemektől függetlenül is működtek. A CIA által is támogatott Congress for Cultural Freedom például kiterjedt kapcsolati hálózatot épített ki, és konferenciameghívások mellett folyamatosan küldött főleg irodalmi könyv- és folyóiratcsomagokat a keleti blokkbeli országok értelmiségének. Roselyne CHENU: *En lutte contre les dictatures – Le Congrès pour la liberté de la culture* [A diktatúrák elleni küzdelem: A Kongresszus a Kulturális Szabadságért]. DU Felin, Paris, 2018.

különlegességét az adta, hogy a második világháború óta ez volt az első intézményesített kapcsolat nyugati egyetemmel. Ezt követően már sorra születtek a keretszerződések, az 1970-es évekre az intézmény több mint húsz – köztük hat nyugati – felsőfokú intézménnyel állt kapcsolatban.⁵⁰

Az egyetem kultúrdiplomáciai szerepét jól szemlélteti az ELTE Bartók Béla Egyetemi Énekkar 1972-es fellépése az Egyesült Államokban.⁵¹ Az 1948-ban alapított kórus kezdetben jogász hallgatókból állt, 1954 után viszont már minden karról voltak tagjai, élén Baross Gábor⁵² karnagy állt. A kórus nem volt ismeretlen Nyugaton, hiszen rendszeres részvevője volt az európai rendezvényeknek a vasfüggöny mindkét oldalán.⁵³ A tengerentúli fellépés a kórus történetében mégis kiemelkedő jelentőségű, és a rendszerváltásig nem ismétlődött meg.⁵⁴ Az utazás apropóját az 1972. április 6. és május 2. között megrendezett III. Egyetemi Kórus Világfesztivál⁵⁵ adta, amelyen a New York-i Lincoln Center

⁵⁰ A párizsi Sorbonne, Liège, Bécs, Padova, Stockholm, Helsinki egyetemei. ELTE 8. t. – ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977. I. m. I. melléklet.

⁵¹ 1972 jelentős év volt a Kelet–Nyugat közti kapcsolat enyhülésében, hiszen ebben az évben látogatott el Nixon amerikai elnök első ízben Pekingbe, Moszkvába és Varsóba, William P. Rogers külügyminiszter pedig elutazott Jugoszláviába, Romániába és Magyarországra is. Lásd BORHI László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában: Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2015. I. k. 307–313.

⁵² Baross Gábor (1929–2009): Liszt Ferenc-díjas érdemes és kiváló művész, az ELTE Bartók Béla Énekkar és az Egyetemi Koncertzenekar művészeti vezetője.

⁵³ Például 1967-ben Svájcban, 1968-ban Nagy-Britanniában járt. LINDNER András: Vendég Warwickből. *Egyetemi Lapok*, 1977. február 7.

⁵⁴ 1997-ben és 2005-ben volt ismét az USA-ban, 2005-ben Kanadában. Forrás: <http://www.zene.elte.hu/enekkar> (Letöltve: 2023. 08. 13.)

⁵⁵ A fesztivál kimondott célja volt a világ minden részéről meghívni a legkiválóbb diákkórusokat. Az 1965-ös első fesztiválon a szocialista országok közül még csak Jugoszlávia vett részt, a másodikra 1968-ban Csehszlovákiából is elhívták a Pozsonyi Egyetem kórusát, míg a harmadikon vettek első ízben magyarok is részt. Az 1974-es negyedik fesztiválon a debreceni Kodály Kórus is bemutatkozhatott. Lásd R. James BJORGE: International University Choral Festival Held at Lincoln Center. *The Choral Journal*, 1966. november–december 18.; Choral Festival Gers a Rousing Start. *The New York Times*, 1972. április 25.; R. James BJORGE: The Lincoln Center International Choral Festival's Conductors' Seminar. *The Choral Journal*, 1974. március 21.

for Performing Arts meghívására vettek részt.⁵⁶ A rendezvényen az amerikai kórusok mellett tizenöt ország egyetemi énekkara képviseltette magát,⁵⁷ közülük három a szocialista blokkból érkezett. Hazánk mellett a csehszlovák brnói Zeneakadémia és a lengyel Szczecini Egyetem kapott meghívást.⁵⁸ A kórusok kiválasztása James Bjorge,⁵⁹ a Center igazgatójának feladata volt. Bjorge Magyarországra is eljött, és meghallgatta a Bartók Kórust.⁶⁰ A meghívás fontosságát jelzi, hogy a Művelődési Minisztérium feloldotta saját, 1964 óta életben lévő rendelkezését, miszerint egyetemek és főiskolák öntevékeny együtteseinek külföldi utazásához nem ad támogatást, és a költségek kétharmad részét fedezte, míg a fennmaradó egyharmadot az egyetem tette hozzá saját költségvetéséből.⁶¹ Az útra végül egy negyvenkét tagú delegáció indult el, amely huszonnyolc napot töltött az Egyesült Államokban.⁶² A szervezés komplexitását jól tükrözi, hogy Baross Gábor beszámolója alapján abban részt vett a Kulturális Kapcsolatok Intézete, a Szarka Károly⁶³ vezette New York-i ENSZ-misszió, valamint a washingtoni magyar nagykövet, dr. Szabó Károly⁶⁴ is.⁶⁵ Az út során a próbákra helyi középiskolákban került sor, ahol a diákok is meghallgathatták a magyar kóristákat. A magyar sajtóbeszámolók alapján a

⁵⁶ Az USA-tól a Debreceni Fesztivál: Beszélgetés Baross Gábor karnagygal. *Egyetemi Lapok*, 1972. május 29. [továbbiakban Az USA-tól a Debreceni [...] 1972.]

⁵⁷ The third Lincoln Center International Choral Festival [sound recording]. Forrás: <https://searchworks.stanford.edu/view/312106> (Letöltve: 2023. 08. 13.)

⁵⁸ LINDNER András: Kórusfesztivál Amerikában. *Muzsika*, 1972/15. 32.

⁵⁹ James R. Bjorge (1925–2004): a Lincoln Center nemzetközi kórusfesztiválok igazgatója, iskoláit a US Naval Academyn és a Yale Law Schoolon végezte.

⁶⁰ Az USA-tól a Debreceni [...] 1972. I. m.

⁶¹ HU-ELTEL 1.a. 50 – 54. – Jelentés az egyetem 1972/73. tanévi munkájáról. 1973. 03. 29. I. k. 17.

⁶² SZALÓCZY Pál: Szubjektív riport az Államokból. *Egyetemi Lapok*, 1972. május 18.

⁶³ Szarka Károly (1923–2005): diplomata, külügyminiszter-helyettes. 1953–1956 között washingtoni követ, 1965–1968 és 1974–1983 között külügyminiszter-helyettes, 1970–1974 között New York-i ENSZ nagykövet. 1986-ig tartó karrierje során volt nagykövet Egyiptomban, Jemenben, Szudánban, Líbiában, Japánban, a Fülöp-szigeteken, Ausztráliában és Új-Zélandon.

⁶⁴ Szabó Károly (1928–1995): diplomata, a londoni nagykövetség vezetője, 1971–1975 között washingtoni magyar nagykövet.

⁶⁵ Az USA-tól a Debreceni [...] 1972. I. m.

körút kiemelkedő állomása volt, amikor a kórust vendégül látták a Fehér Házban is, ahol a First Lady, Pat Nixon köszöntötte a világszférán résztvevőit.⁶⁶ Magyar szemszögből természetesen jóval nagyobb hírértéke volt az útnak, mint amerikai részről, ezzel együtt a zene mint nyelvi korlátok felett álló érték közvetítő médium bepillantást engedett a nyugati műértő közönségnek, és a próbákon keresztül az amerikai ifjúságnak a kelet-európai országok kulturális értékeibe.⁶⁷ Az előadások így közvetve hozzájárultak a szocialista országok legitimációjához, bizonyítva, hogy művészeti szempontból képesek komoly színvonalat képviselni.

A mobilitási kapcsolatok az 1970-es évek második felére teljedtek ki igazán. Egy 1977-es jelentés alapján az ELTE oktatói öt év alatt átlagosan négyszer utaztak, azaz közel évente lehetőségük volt hosszabb-rövidebb külföldi utakon, cserekapcsolatokban részt venni.⁶⁸ 1979-ben például az egyetem 1108 oktatójából 863, míg 5033 hallgatójából 755 utazott.⁶⁹ Az ilyen fokú mobilitás jelentős nemzetközi beágyazottságot jelentett az intézmény számára, ugyanakkor a rendszer egyes problémái is megjelentek, hiszen az oktatók és a hallgatók sokszor saját pénzükkel egészítették ki az egyetemi támogatást.⁷⁰

Az ELTE hangsúlyos szerepe az ország nemzetközi törekvéseiben

Az ELTE az egyik vezető, széles nyelvoktatási palettával rendelkező egyetemenként fontos szerepet kapott az ország külkapcsolatainak,

⁶⁶ A Bartók-énekkar a Fehér Házban. *Magyar Hírlap*, 1972. április 23.

⁶⁷ Nem ez volt az amerikai közönség első találkozási pontja a magyar komolyzenével. Az 1960–1970-es évek folyamán a Kodály-módszer világszerte elterjedt, és nagy népszerűségnek örvendett a zenepedagógia terén. Lásd László SZABOLCS: Promoting the Kodály Method during the Cold War: Hungarian Cultural Diplomacy and the Transnational Network of Music Educators in the 1960s and 1970s. *Múltunk*, Special issue, 2019. 107–140.

⁶⁸ ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977. I. m. 5.

⁶⁹ Az oktatók közül 444 szocialista, 419 nem szocialista országba, a hallgatók közül 547 szocialista, 208 nem szocialista országba utazott. ELTE 8.s/1980. – Jelentés az Eötvös Loránd Tudományegyetem 1979. évi Nemzetközi Kapcsolatairól 1980. I. k. 76.

⁷⁰ ELTE 1. c/A 1987 – ELTE nemzetközi kapcsolatok 1986. I. k. 38–39.

nemzetközi pozíciójának fejlesztésében is, még ha sokszor csak indirekt módon is. Ezt a szerepet a külföldi hallgatók fogadásán, a kulturális kapcsolatok építésén túl a képzési portfólió alakításával is betöltötte. Ennek ékes példája 1963-ban a fekete-afrikai nyelvek beemelése a Séli Filológiai és Arab Tanszék munkájába. A 1960-as évek afrikai dekolonizációs hulláma a szovjet blokk, így hazánk számára is új perspektívák megjelenését hozta, a figyelem az afrikai kontinensre irányult, a kulturális kapcsolatok megélnékültek. Az érdeklődés változását az egyetem tanszéki struktúrája is követte, ami nem volt előzmény nélküli. Az 1942-ben Czeglédy Károly⁷¹ vezetésével alakult sémi tanszék profiljából az évtized végére kikerült a régi sémi filológia, így az asszír vagy a babiloni nyelv, ezzel együtt viszont az 1950-es években komoly kapcsolatot épített ki az észak-afrikai és közel-keleti arab országokkal,⁷² a tanszék oktatói pedig az arab nyelvű szövegek fordításában és tolmácsolásában kaptak szerepet. Szervezeti és méretgazdaságossági okokból a tanszék kibővült a kaukázusi nyelvek oktatásával,⁷³ és szintén ez a profil szélesítését eredményező regionális szemlélet vezetett ahhoz, hogy a fekete-afrikai nyelvek és kultúrák oktatása is ezen a tanszéken indult meg. Az ELTE 1962-től Afrika-történeti előadások sorozatát kínálta, amelyeket 1963-tól afrikanisztikai előadások követtek. A sémi tanszéken – egy pár éves átmeneti időszakban – ezek mellé zárkózott fel a fekete-afrikai nyelvek oktatása, ami részben az egyetemen tanuló külföldi diákok segítségével valósult meg. A szuahéli nyelvet a bantu filológiával foglalkozó Dezső László⁷⁴ és egy Budapesten tanuló kenyai orvostanhallgató,

⁷¹ Czeglédy Károly (1914–1996): orientalista, történész, nyelvész, az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára. Kiemelkedőek sztyeppetörténeti, turkológiai, a honfoglalás előtti magyarság történetéhez kapcsolódó kutatásai.

⁷² Egyiptom, Irak, Kuvait, Tunisz. Egyiptomba és Irakba már a hallgatóknak is lehetőségük nyílt ösztöndíjjal kiutazni.

⁷³ 1959-ben az örmény, 1961-ben a grúz nyelv oktatása indult meg. SINKOVICS István–BALOGH Sándor–HORVÁTH Pál–ERDEY-GRÚZ Tibor: I. m. 566.

⁷⁴ Ő maga nem tudott szuahéli nyelven, de nyelvészként valóban foglalkozott bantu filológiával, ezzel egészítette ki Kedenyi nyelvőrát. Dezső László (1927–2016): nyelvész, az ELTE oktatója, az MTA kutatója, a Kossuth Lajos Tudományegyetem tanszékvezető professzora, majd a Padovai Egyetem rendes tanára. A modern magyar nyelvtipológiai kutatások megalapozója.

Edgar Kadenyi⁷⁵ tanította, míg a joruba nyelvet szintén egy egykori külföldi diák, Charles Oke oktatta.⁷⁶ A fél évtizedes kapcsolatot követően egyes afrikai nyelvek, így a szuahéli, az Általános és alkalmazott nyelvészet tanszéken működő Afrikanisztikai Oktatási Programhoz került, ahol az 1970-es évek közepére a tanszék tudományos főmunkatársa, Füssi Nagy Géza vezetésével a nyelvoktatás mellett rendszeresek lettek az afrikanista előadások.⁷⁷ A sémi tanszéken Ormos István⁷⁸ révén megjelent viszont egy újabb sémi nyelv, az Etiópiában beszélt ge'ez. A nyelvoktatási portfólió bővülése mögött elsősorban az állami diplomáciai törekvések támogatása, vagyis a kiépülő államközi kapcsolatokat támogató tevékenység húzódott meg, azonban az egyetemi világban ezek az összefüggések nem függetlenek a világjelenségektől sem. A mozgalom, amely egzotikusnak tartott nyelvek filológiai vizsgálatát helyezte előtérbe, az Egyesült Államokban, az indián nyelvek kapcsán került előtérbe, és mint ilyen, az 1960-as évek elejéig gyanúsnek tartották Magyarországon. Az enyhülés előrehaladtával ugyanakkor az említett nyelvekkel foglalkozó általános nyelvészeti mozgalom hazánkban is meg tudott jelenni. Iványi Tamás⁷⁹ visszaemlékezései alapján ennek volt köszönhető, hogy Dezső László a bantu filológia tanulmányozása felé fordulhatott. A program, amely első fellángolásra csak néhány évet élt,⁸⁰ és csak Füssi Nagy Géza munkássága

⁷⁵ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története [...] -ben pontatlanul nigériai szerepel. SINKOVICS István–BALOGH Sándor–HORVÁTH Pál–ERDEY-GRÚZ Tibor: I. m. 566.

⁷⁶ A joruba nyugat-afrikai etnikai csoport, amely Nigéria, Benin és Togo területén él. Charles Oke nigériai diák volt. Uo. 566.

⁷⁷ Füssi Nagy Géza (1946–2008): nyelvész és műfordító, az ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének (2005-től Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének) tudományos főmunkatársa, afrikanista, egyik szervezője és lebonyolítója az 1987–1988-ban megvalósult Magyar Tudományos Afrika Expedíció munkálatainak. Lásd: <http://alknyelv.elte.hu/fussinagy.htm> (Letöltve: 2023. 08. 13.)

⁷⁸ Ormos István (1950): arabista és sémi filológus, az ELTE professor emeritusa. Kutatásai érintik az arab hangtant, az arab-iszlám orvostörténet problémáit, a korai magyar történelem arab forrásait, Etiópia nyelveinek tárgykörét, a magyar orientalisztika történetét.

⁷⁹ Iványi Tamás (1944): orientalista, az ELTE professor emeritusa.

⁸⁰ A tényleges nyelvoktatást végző Edgard Kadenyi tanulmányai végeztével elhagyta Magyarországot.

révén rendszeresedett, tehát nem kormányzati szándékra, inkább korábbi tiltások megszűnése után jelent meg. Ebből azonban nem következik, hogy a program ne hasznosult volna külkapcsolati szinten is. A programban diákként részt vevő Iványi Kálmán elmondása szerint a hallgatókat bevonták a Magyar Béketanács keretein belül rövid ideig működő Afrika-csoport munkájába, valamint az 1964-es Béke Világtanács elnöksége budapesti ülészakának rendezésébe is. A nyelvészeti irány mellett a történelemtudományok területén is megjelent a kontinens iránti érdeklődés, és Salgó László⁸¹ vezetésével 1980-ban az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történelem Tanszéken alakult Afro-Ázsiai Tanszéki Szakcsoport.⁸² A BTK filológiai törekvésein túl a TTK-n is létrejött egy Afrika Kutatási Program, mely az MTA-val együttműködve konferenciasorozatot indított, amelyet *Nemzetközi afrikanisztikai konferencia* címmel rendeztek meg 1982 és 1984 után 1989-ben is. Bár a Szovjetunió felbomlásával Magyarország nemzetközi kapcsolatai is elhalványultak az afrikai kontinenssel, a nyelv és a kultúra oktatása tovább élt az 1992-ben alakult Afrikanisztikai Oktatási Program keretein belül, melyet a már említett Füssi-Nagy Géza mellett Benkes Mihály⁸³ irányított, valamint tovább élt az Afro-Ázsiai Tanszéki Szakcsoport is.

Korlátok

Az ELTE és a többi magyar egyetem nemzetközi kapcsolatainak dinamikus bővítése és a programokban rejlő lehetőségek kiaknázása útjában számos korlátozó tényező állt, amelyek közül kiemelkedik az állami bürokrácia, a nyelvi nehézségek évtizedes

⁸¹ Salgó László (1921–1993): újságíró, történész. A Magyar Rádió Külpolitikai Osztályának vezetője, majd főmunkatársa. Az ELTE BTK Új- és Legújabbkori Egyetemes Történelmi Tanszékének egyetemi tanára. Fő kutatási területe az egykori gyarmati országok története.

⁸² BORSODI Csaba–TÜSKÉS Anna: I. m. 232.

⁸³ Benkes Mihály (1944): történész, nyugalmazott egyetemi docens, kutatási területe az Európán kívüli jelenkori politikai történet (Fekete-Afrika, Délkelet-Ázsia); nemzetközi kapcsolatok elmélete és politikai története.

megoldatlansága, az állandó forráshiány és a szisztematikus tervezés hiánya.

A bürokratikus problémák legfőbb forrása maga a fenntartó volt, ezenbelül is a külföldi kapcsolatokért és csereprogramokért is felelős Művelődési Minisztérium, 1974–1980 között az Oktatási Minisztérium, részét képező Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya. Ezt a feladatot és a hivatalos eljárési rendet Ilku Pál⁸⁴ művelődési miniszter 1964-ben miniszteri utasításban rögzítette.⁸⁵ A utasítás értelmében külföldi cégekkel, intézményekkel, szervezetekkel, hivatalos személyekkel a Főosztály tart kapcsolatot. Ez a hatáskör a minisztériumi irányítás alá eső intézményekre, így az egyetemekre is érvényes volt, ezért szinte minden nemzetközi ügyben⁸⁶ az illetékes osztály/főosztály engedélyét kellett kikérniük, akik felsőbb jóváhagyásra bevonták a Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályát. A nyugati utazások kontrollálására pedig engedélyezési jogkörre az Országos Ösztöndíj Tanács volt jogosult. Az egyes kiutazások devizasükségletét szintén igényelni és engedélyeztetni kellett.⁸⁷ Az ELTE folyamatosan kérte beszámolóiban, hogy nagyobb autonómiát kaphasson, főként szocialista országok körében, amelyek a rendszer szempontjából jóval kisebb kockázatot jelentettek, dönthessen a ki- és beutazásokról, kapcsolatok építéséről saját hatáskörben.⁸⁸ Az évek alatt látszott egyfajta törekvés az ügyintézés egyszerűsítésére, így 1974-ben egyetemi hatáskörbe kerültek egyes kiutazások és konferencia-részvételek,⁸⁹ ám érdemi előretörés nem történt, amit bizonyít, hogy 1987-ben a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága az egyszeri beutazások kapcsán szinte szó szerint megismételte évtizedes kérését az adminisztráció csökkentésére, az ügyintézés gyorsítá-

⁸⁴ Ilku Pál (1912–1973): magyar kommunista politikus, vezérőrnagy. Magyarország művelődésügyi minisztere 1961–1973 között.

⁸⁵ ELTE 8.s/1956–1970. A művelődésügyi miniszter 160/1964./ m.K.22./ MM számú utasítása a nemzetközi kapcsolatok intézéséről.

⁸⁶ A nemzetközi kapcsolatokat érintő ügyekben, tárgyalások kezdeményezésére, de még a megkeresések megválaszolására is.

⁸⁷ Ez a korszakban az egyetemi szférán kívüli mobilitások, nemzetközi kapcsolatok terén is komoly problémát jelentett.

⁸⁸ ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977. I. m. 49–50.

⁸⁹ HU-ELTEL 1. Az ELTE nemzetközi kapcsolatainak alakulása az 1973/74-es tanévben. I. k. 18.

sára, egyes kiutazások és legalább egyszeri beutazó látogatások egyetemi hatáskörben engedélyeztetésére és kezelésére.⁹⁰

A bürokrácia mellett azonban további rendszerszintű korlátozó tényezők is megjelentek. Ahogy Péteri érvelésében már érintettem, az ország tudományos életében az egyik legnagyobb elszigetelő tényező az egyedi nyelvünk, mely nagy fokú idegennyelvismeret-hiánnyal párosult, és párosul a mai napig. A nyelvtudás hiánya nemcsak a hallgatók, de az oktatók körében is komoly nehézségeket okozott, ezért a hosszabb, egy hónapot meghaladó kiutazások előtt a kiutazási ország célnyelvéből vagy világnyelvként elismert nyelvek – orosz, német, angol, francia – valamelyikéből számot kellett adni az ELTE vizsgáztató bizottsága előtt.⁹¹ A már idézett 1977-es nemzetközi kapcsolatok problémáit fejtegető munkaanyag a nyelvi kompetenciák hiányára is kitért,⁹² és javaslatokat fogalmazott meg a tanárok nyelvoktatásának fejlesztésére, nyelvvizsgapótlékok bevezetésére, és visszatérő elemként az egyetemi döntéshozatal szélesítésére a kérdésben.⁹³

⁹⁰ ELTE 1.c/ 1987 – Soós Gyula levele, új jogszabályokhoz javaslatok Tuka Józsefnek. 20/1987.

⁹¹ Kivéve azoknak, akik nyelvtanári diplomával, célnyelvi diplomával, közép- vagy felsőfokú diplomával rendelkeztek, illetve azoknak, akik a megelőző két évben letettek már ilyen vizsgát. ELTE 8.s/1956 – 1970. 5166.st.sz – Pályázati felhívás egyetemi (főiskolai) oktatók részére külföldi ösztöndíjas tanulmányútra 1964. október, ELTE 8.s/1973 – Pályázat egyetemi oktatók és hallgatók részére külföldi kiküldetésekre az 1979. évre, illetve az 1979–1980-as tanévre. I. k. 1–2.

⁹² ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977. I. m. 28.

⁹³ Az 1970-es évek a magyar tudományos élet nyelvtudásának szempontjából átmeneti időszaknak számított, mivel az idősebb professzori, docensi réteg még német, illetve francia tudományos közegben szocializálódott, angolul vagy oroszul alig beszéltek. A negyvenes éveiben járó középkorú oktatók a szovjetizáció időszakában tanultak nyelveket, sokszor rögtönzött módszerekkel, illetve az ötvenes években a visszaszorított angol iránt nőtt meg az érdeklődés, a német és a francia ezzel szemben háttérbe szorult. Ebben a generációban ez kettősséghez vezetett, hiszen sokan semmilyen nyelvből nem tudtak kielégítő nyelvtudást szerezni, azok viszont, akik ösztöndíjjal hosszabb időt töltöttek külföldön, elsajátították az orosz vagy az angol, ritkábban több nyelv ismeretét is. A fiatalabb oktatói gárda már kiforrott nyelvoktatásban részesült iskolai tanulmányai alatt is, a körükben a több nyelvet ismerők aránya is magasabb. ZÁNTHÓ Róbert: Az oktatók idegennyelvi továbbképzése. *Felsőoktatási Szemle*, 1974/5. 296.

Az egyetemközi kapcsolatok dinamikus építésének legnagyobb hátráltatója mégis a folyamatos forráshiány volt. A konkrét pénzügyi keretek feldolgozása további kutatást igényel, azonban a probléma nagyságát és dinamikáját jelzi, hogy a nemzetközi beszámolók mely években kezdenek hangsúlyosabban foglalkozni a pénzügyi korlátokkal. A második világháború után a nemzetközi programok újraindítása az 1940-es, 1950-es években, elsősorban a Szovjetunió irányában olyan súlyos pénzhiány mellett valósult meg, ami sok esetben a részt vevő hallgató fizikai egészségét is veszélybe sodorta, hiszen még ruházkodásra, élelmiszerre se nagyon volt pénz, mindez a külföldi célok megvalósítását is súlyosan veszélyeztette.⁹⁴ Az ország stabilizációjával és a hruscsovi nyitással teljesen más feltételrendszer alapján folytatódott az egyetemi mobilitás, a helyzet jelentősen javult, mégis az 1960-as és 1970-es évek expanzív mobilitási növekedését az infrastruktúra csak jelentős lemaradással tudta követni, és a nyelvoktatásban a vendégek meghívásakor, valamint a konferenciák engedélyeztetésekor az egyetem folyamatos kérése a források növelése még a hetvenes évek beszámolóiban is. Az oktatásra fordított források mennyiségén túl ebben a külföldi utazások terén hangsúlyosan közrejátszott az egész korszakra jellemző valutahiány is. A forráshiány és főképp a valutahiány problematikája az 1980-as évekre tovább súlyosbodott, amikor az ország gazdasági növekedése megtorpant, és a hetvenes években megindult eladósodás az 1980-as évek kedvezőtlen hitel felvételi környezete miatt komoly teherré vált. A körülmények romlása 1981–1982-ben már adósságválsággá súlyosbodott, amin csak ideiglenesen segített Magyarország 1982-es belépése a Nemzetközi Valutaalapba és a Világbankba, mindez pedig a devizakiadások gyökeres lefaragását hozta magával.⁹⁵ Ez pedig a tőkés országok relációjában egyre nagyobb problémát jelentett, hiszen ezzel egy időben Nyugaton is jelentősen megugrott az árszínvonal. Ahogy a tanulmány már érintette is a problémát,

⁹⁴ Lásd SIKLÓ SINÉ KOSZTRICZ Anna: *Ösztöndíjasok a Szovjetunióban 1945–1960*. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2016.

⁹⁵ Magyarország eladósodásáról bővebben lásd FÖLDES György: *Az eladósodás politikatörténete*. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1995.

a nyugati utazások költségeit már az 1970-es években is csak részben finanszírozta a minisztérium, a költségek jelentős részét a hallgatóknak és oktatóknak saját forrásból kellett fedeznie.⁹⁶ 1980-ban az egyetemi Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága már csökkenő utazási igényekről számolt be, hiszen a keret nem volt elegendő a tőkés országokba irányuló utazások támogatására, sőt már a szocialista külföldi konferenciákra való részvételre is csak korlátozott források álltak rendelkezésre.⁹⁷ A szervezeti tagságok, amelyek növekvő számát az 1960-as és 1970-es évek egyik legnagyobb sikereként értékelhetünk, szintén nehézségbe ütköztek a következő évtizedben. Az egyetem számára nem volt engedélyezett olyan új nemzetközi szervezetbe belépni, amelynek költsége a minisztériumot terhelné.⁹⁸ A pénzügyi problémák a következő évek beszámolóiban is vissza-visszatérnek. Az 1983-as beszámolóban már pénzügyi okokból csökkenő szervezeti tagságokról, lemondott konferenciákról írtak, és olyan reputációs problémákat is felvetettek, miszerint a kiutazó oktatók kénytelenek a meghívók „pénztárcájára” hagyatkozni.⁹⁹ Az 1983-as és az 1984-es BTK-s dokumentum egyöntetűen a meghívható vendégek radikális csökkenéséről számolt be, s a végül megérkezők költségei egyre nagyobb terhet róttak a karra, sőt a vendéglátó oktatók sokszor saját pénzből gondoskodtak érkező kollégáik el látásáról.¹⁰⁰ 1986-ra a Művelődési Minisztérium a racionalizálás mellett döntött, és elvárta, hogy az egyetem vizsgálja felül nemzetközi kapcsolatait, és azokra koncentráljon, ahol eredményesség várható.¹⁰¹

A bejövő hallgatói mobilitás tekintetében látványos, hogy az egyetemi tervezés során mennyire elhanyagolt témakörrel be-

⁹⁶ ELTE Nemzetközi kapcsolatainak [...] 1977. I. m. 17.

⁹⁷ ELTE 8.s/1980 – Beszámoló az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Nemzetközi kapcsolatairól 1977–1980 között. I. k. 4.

⁹⁸ ELTE 1. c/A 1987 – ELTE nemzetközi kapcsolatok 1986. I. k. 41. – 1983 óta nincs lehetőség új nemzetközi szervezetbe belépni, ha a minisztériumot terheli a költsége.

⁹⁹ ELTE 1. c/A 1987 – ELTE nemzetközi kapcsolatok 1986. I. k. 38–39.

¹⁰⁰ ELTE 8.s/1983–1984 – Beszámoló az ELTE BTK 1983-as külügyi munkájáról; Beszámoló az ELTE BTK 1984-es külügyi munkájáról.

¹⁰¹ ELTE 1. c/A 1987–1986 nemzetközi kapcsolatok.

szélünk. Adminisztratív szempontból ezt az intézmény is hiányosságnak érzi, ezért nemzetközi dékánhelyettes pozíció létrehozására, külföldiekért felelős személyek kijelölésére történtek törekvések,¹⁰² de a hiányosságot ez sem orvosolta. Az egyetemi beszámolókból az ELTE nemzetközi kapcsolatai főként az intézményközi kapcsolatok számában mutatkoztak meg, az itt tanuló hallgatókról kevés szó esik. Amikor mégis, akkor elsősorban olyan problémák kerültek a középpontba, mint a tanulási nehézségek vagy a kollégiumi helyek hiánya.¹⁰³ Mint láttuk, a képzési portfólió ugyan követte a nemzetközi kapcsolatok alakulását,¹⁰⁴ azonban ez kevésbé tükrözte a nálunk tanulók igényeit. Jó példa erre Vietnám, amely a korszakban a legnagyobb hallgatói közösségét küldte, a vietnámi nyelv oktatása mégsem jelent meg az egyetem portfóliójában. Az 1960-as évek végétől az 1970-es évek végéig az ezres számban Magyarországon tanuló hallgatóknak pedig óriási igényük lett volna kétnyelvű anyagokra vagy épp szótárakra, átfogó vietnámi–magyar szótár mégis csak 1974-ben készült, több mint huszonöt évvel azután, hogy az első vietnámi hallgatók megjelentek Magyarországon.¹⁰⁵ A szótárt nem egyetemi oktatók, hanem hazánkban tanuló vietnámi diákok szerkesztették 1966 és 1973 között. További érdekesség, hogy a főszerkesztői munkát szintén nem az ELTE filológusai végezték, hiszen a projektben részt vevő közel negyven diák többsége a Budapesti Műszaki Egyetemen tanult, a főszerkesztő egy villamosmérnök-matematikai diplomát szerzett hallgató, Vu Hoai Choung volt.¹⁰⁶

¹⁰² HU ELTEL 8.a. – Külföldi hallgatók helyzete karunkon 1973. október 18., I. k. 67.

¹⁰³ ELTE 8. t. 1100/1977 Galántai József dékánhelyettes levele az Oktatási Minisztérium részére 1977. november 18.

¹⁰⁴ Lásd az afrikai nyelvek oktatásának megindulását.

¹⁰⁵ Vietnámi hallgatók már 1948-ban is voltak magyar egyetemeken, az 1960-as évek második felétől létszámuk robbanásszerűen megnőtt. Nemzetközi diákváros lett Budapest. *Magyar Nap*, 1949. január 22.

¹⁰⁶ M. Gy.: Jobban ismerhetjük egymást: Hogyan készült a magyar–vietnámi nagyszótár? *Népszabadság*, 1974. november 10. Vasárnap Melléklet.

Záró gondolatok

A külföldi diákok fogadásával kapcsolatos tervezési hiányosságok, a fejlesztési irányok mai szemmel látványos elhanyagolása azért is jelentett problémát, mert a külföldiek jelentős közösséget alkottak az egyetemi polgárságon belül, és a sajátos interkulturális problémáik is nagyobb figyelmet igényeltek volna. Erre a hiátusra több magyarázat is elképzelhető. A nemzetközi gondolkodás az egyetemeken a maihoz hasonló módszertannal nem volt még jellemző,¹⁰⁷ emellett a hallgatók – a Nemzetközi Előkészítő Intézetben elvégzett egyéves nyelvi felkészítő után – magyar nyelven vettek részt az oktatásban, ebből az oktatásszervezési szempontból tehát nem képeztek külön csoportot. Az egyetem sem érzett ösztönzést a mélyebb tervezésre, hiszen a korábban említett túlzott bürokrácia és állami kontroll lehetetlenné tette a hosszú távú tervek kialakítását, és valószínűleg el is vehette a döntéshozók kedvét a tény, hogy a minisztérium döntött a hallgatók kijelöléséről, míg az ELTE hatásköre a kiválasztásban erősen korlátozott volt.¹⁰⁸ Az 1970-es években legalább évenkénti beszámoló szintjén szó volt a külföldi hallgatók igényeiről, ez alapján azonban leginkább az olvasható ki, hogy az intézmény a felmerülő problémák megoldását elsősorban tanzéki, illetve lakhatásuk miatt kollégiumi ügynek tekintette, ezeken a szinteken várt megoldást.¹⁰⁹ A nemzetköziesítési gondolkodás hiánya, az interkulturális nehézségek felmérésének és kezelésének elmaradása miatt a korabeli nemzetközi kapcsolatokban rejlő potenciált nem sikerült kiaknázni, s ez a helyzet sokszor kudarcos hallgatói élményhez, a társadalom egészében

¹⁰⁷ A nemzetköziesítési folyamatok csak a rendszerváltás után erősödtek meg.

¹⁰⁸ „[A]z oktatási miniszter [...] kijelöli azt a felsőoktatási intézményt, melyben a külföldi a tanulmányait folytathatja. A kijelölt felsőoktatási intézmény [...] köteles a külföldit felvételi vizsga nélkül felvenni [...] alkalmassági vizsgán a külföldi szak szempontjából fontos alapismereteit, valamint szakmai alkalmasságát vizsgálja meg.” ELTE 8. t 1970–1975. – Az oktatási miniszter 109/1975/M.K.6./OM számú utasítása a külföldiek felsőfokú tanulmányaival kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról. 1–2.

¹⁰⁹ HU ELTEL 8.a.67. – Külföldi hallgatók helyzete karunkon. 1973. október 18. 4–5.

pedig előítéletekhez vezetett.¹¹⁰ Ezen túlmenően magát az intézményt is eldöntendő kérdések sora elé állította, hiszen a korábbi európai tanulmányok és a nyelvtudás hiánya alacsonyabb tudás elsajátítását tette lehetővé, miközben az intézménynek fenn kellett tartania diplomái értékét, nemzetközi hírnevét.¹¹¹ Mégis egy 1972-es felmérés szerint az ELTE-n tanuló külföldiek negyven százaléka később politikai szerepvállalásra készült, döntő többségük tanulmányai után szeretett volna kapcsolatban maradni Magyarországgal,¹¹² és valóban: a hazatérő szakemberek az együttműködés alapját képezték a 20. század végéig.

¹¹⁰ Ennek társadalmi jelentőségét vizsgálta a szovjet–kelet-európai viszonylatban Benjamin Tromly, aki arra jutott, hogy az 1940-es és 1950-es évek baráti bajtársiasságra épülő mobilitásai mögött valójában erőteljes xenofóbia és sovinizmus lapult. Benjamin TROMLY: Brother or Other? East European Students in Soviet Higher Education Establishments, 1948–1956. *European History Quarterly*, 2014/1. 80–102. DOI: <https://doi.org/10.1177/0265691413511937>

Az 1990-es évek elején a *Népszabadság* hasábjain megjelent szatíra rámutat, hogy az előítéletesség Magyarországon is erőteljesen jelen volt: „Vidámak, felszabadultak, amiből arra lehet következtetni, hogy megint valahol, egy távoli földrészén győzött a szocializmus, és valamelyik egyetemünkön újabb két hallgató kap diplomát, ha tud válaszolni a bonyolult kétszavas kérdésre: Hogy hívják? Mindezt arra alapozom, hogy amikor engem másfél órai kinzás után megváltak a főiskolán gépelemekből, előttem történetesen egy vietnami fiú felelt négyesre, és szó szerint következőképpen nézett ki a vizsgálója:

Tanár: – Felfogta a kérdést?

Vietnami: – Nem...

Tanár: – Amit így általában az órákon beszélni szoktunk, azt meg szokta érteni?

Vietnami: – Nem értem.

Tanár: – Egyáltalán érdekli, amit tanul?

Vietnami: – Nem érdekel...

Gondolom, ezért kapott csak négyest. Ha úgy nyilatkozott volna, hogy érdeklék a gépelemek, akkor jelest kapott volna. Persze megértem a tanárt is. Ha megvágja a kis vietnami, akkor még egy évig a nyakán marad.”

SINKÓ Péter: Ijjaj, úgy élvezem. *Népszabadság*, 1991. augusztus 3.

¹¹¹ HU ELTEL 8.a.67. – Jegyzőkönyv az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1973. október 25-én tartott tanácsulésről. I. k. 31.

¹¹² DERI Miklósné: I. m. 697.